

Антохов А.А.

ФАКТОРНА МНОЖИННІСТЬ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано необхідність вивчення регіональної економіки в контексті інтелектуалізації. Сформовано ієрархію факторної множинності розвитку регіональної економіки. Проаналізовано вплив факторів на розвиток регіональної економіки в своїй сукупності. Обґрунтовано значимість виявлення взаємозв'язків і залежностей між економічними та соціодуховними, моральними процесами. Виявлено специфіку факторних впливів на розвиток регіональної економіки як супровідного процесу інтелектуалізації суспільства. Розкрито значення політичного фактора в розвитку регіональних економічних систем.

Ключові слова: факторна множинність, розвиток регіональної економіки, інтелектуалізація суспільства, фактори-сенсори, іманентні фактори.

Постановка проблеми. Теоретичне вивчення розвитку регіональної економіки в контексті інтелектуалізації суспільства та в площині інших факторних впливів дозволяє зробити висновок про поширеність досліджень за напрямками виявлення факторів-деструктивів, стимуляторів, а також таких, що формуються і проявляються у різних просторових масштабах. За останній період усе більш популярним стає дослідження факторів за системним підходом. У даному аспекті визріває поняття факторної множинності, яке відносно процесів розвитку регіональної економіки наразі залишається мало вивченим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепцію факторів розвитку регіональної економіки вітчизняні вчені розвивають не одне десятиліття. Протягом ринкових зрушень, трансформацій в умовах переходу до інформаційного суспільства, реалізації адміністративно-територіальної реформи піднімалися за значимістю різні детермінанти, з означенням їх характеру, сили, наслідковості. Тут варто відзначити праці таких відомих вчених, як З. Варналій, В. Гець, М. Долішній, Б. Заблоцький, С. Злупко, А. Єпіфанов, І. Михасюк, С. Писаренко, Д. Стеченко, О. Шаблій, Л. Шевчук, С. Шульц та ін. Проте потребує осучаснення обґрунтування підходів до дослідження факторних впливів на розвиток економіки регіонів, зокрема з акцентом на формування факторної множинності з тісними причинно-наслідковими взаємозв'язками.

Формулювання цілей статті. Метою цієї публікації визначено розкриття теоретичної сутності й прикладної значимості забезпечення розвитку регіональної економіки в площині факторної множинності та відображення на процесах інтелектуалізації суспільства. Для досягнення означеної мети були поставлені такі завдання:

- сформувати ієрархію факторної множинності розвитку регіональної економіки;
- обґрунтувати значимість виявлення взаємозв'язків і залежностей між економічними та соціодуховними, моральними процесами;
- виявити специфіку факторних впливів на розвиток регіональної економіки як супровідного процесу інтелектуалізації суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ієрархія факторної множинності розвитку регіональної економіки являє собою системну впорядкованість взаємопов'язаних факторів, одні з яких здійснюють прямий та помітний вплив на процеси розвитку економіки, проте є достатньо мінливими і залежними від інших факторів, які формують решту ієрархічних рівнів. Загальний опис факторних груп, що формують таку множинність, здійснено в табл. 1. На перший погляд представлена ієрархія може здаватись класичним розподілом факторів за різними просторовими рівнями:– мега-, макро-, мезо- й мікро-. Принциповою відмінністю такого підходу є взаємна обумовленість факторів, які формують дану множинність. У більшій мірі вона проявляється по вертикалі «зверху-вниз», хоча має місце і зворотний зв'язок.

Найвищий рівень факторної множинності формують технологічні, інституціональні (у т.ч. інституційні) та мегаекономічні фактори, які відзначаються імперативним характером. Технологічні фактори-імперативи свідомо поставлені як найвищі, адже сучасна цивілізація засвідчує їх первинну рушійність. У майбутньому в ході еволюції вони можуть втратити свою пріоритетну імперативність, проте наразі людству важко спрогнозувати основні рушії подальшого розвитку. І навіть ймовірність роботизації на основі штучного інтелекту передбачає їх технологічну природу.

Вторинний рівень факторної множинності за своїми проявами залежний від технологічних, інституціональних та мегаекономічних імперативів. Перелік цієї групи факторів був сформований відповідно Методики Всесвітнього економічного форуму. Згідно з нею відповідні розрахунки економічного розвитку країн проводяться в розрізі груп факторів – державні установи, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта і навчання, ринок товарів, ринок праці, фінансовий ринок, рівень розвитку й використання технологій, обсяг внутрішнього ринку, розвиток бізнесу та інновацій [1]. Згадані параметри відповідають визначенням нами групам вторинного рівня.

Ті фактори, які прямо впливають на процеси розвитку регіональної економіки та піддаються первинним детермінаціям з боку вищих факторних груп, умовно названо сенсорами. Слід відзначити, що поточні умови процесів регіоналізації розвитку України, хоч і з непослідовними ознаками, проте розвивають факторні диференціації вторинного рівня з рівнем безпосередньої взаємодії відносно регіональної економіки.

© Антохов Андрій Анатолійович, к.е.н., доц. кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, e-mail: antoch2@rambler.ru

Ієрархія факторної множинності розвитку регіональної економіки*

Факторний рівень	Загальний опис факторних груп
Первинний рівень факторів (базові фактори-імперативи, які визначають основні умови економічної діяльності)	- технологічні (способи використання ресурсів – природних, інфраструктурних, технічних, людських, інформаційних, темпологічних); - інституціональні (діяльність авторитетних інститутів, норми, цінності); - мегаекономічні (глобальна й національна динаміка економічного зростання)
Вторинний рівень факторів (фактори рівня держави чи основного інтеграційного об'єднання, до якого вона належить)	- геополітичні (розташування, природні ресурси й умови); - історичні (традиції, норми, досвід, історична пам'ять); - екогенологічні (способи взаємодії людини з довкіллям); - політичні (механізми державного управління й регулювання економічних процесів); - економічні (способи, структура виробництва, практика й культура споживання, ринок, бізнес, використання трудового потенціалу); - інфраструктурні (інформаційні, логістичні мережі, об'єкти соціально-побутового, іншого характеру обслуговування з централізованими функціями); - рекреаційні (екологічна ситуація, суспільне здоров'я); - науково-технічні (науково-технічний прогрес); - едукативні (освіта, культура, релігія)
Рівень факторів безпосередньої взаємодії з регіональною економічною системою	- геополітичні (транскордонні, міжрегіональні контакти; природні ресурси й умови); - історичні (традиції, норми, досвід, історична пам'ять); - екогенологічні (стан довкілля, суспільне здоров'я); - політичні (механізми територіального управління й регулювання економічних процесів, фаховість державних службовців, лобі на загальнодержавному рівні); - інфраструктурні (інформаційні, логістичні мережі, об'єкти соціально-побутового, іншого характеру обслуговування на місцях); - рекреаційні (способи життя, практика відновлення середовища проживання); - науково-технічні (практика використання ресурсів за допомоги технологій, науково-дослідницька діяльність); - едукативні (цінність освіти, культурні події, релігійна, соціальна активність)
Рівень факторів-сенсорів розвитку регіональної економіки	- структура (співвідношення між видами економічної діяльності, у т.ч. за рівнем інноваційності, ресурсної орієнтованості); - просторова організація виробництва (рівномірність, локалізація ресурсних можливостей, використання технологій і трудового потенціалу, стимулювання розвитку суміжних сфер господарювання, у т.ч. об'єктів соціальної інфраструктури); - інноваційність (практика продукування, використання технологій); - ефективність (прибутковість, соціальна відповідальність бізнесу, структура збуту (з орієнтацією на внутрішній і зовнішній ринки); - вплив на інші регіональні підсистеми (забезпечення якості життя населення); - конкурентні переваги (здатність протистояти, адаптуватись до мінливих зовнішніх умов); - інституціональне середовище (культура економічної поведінки, виробництва й споживання); - екзогенна залежність (здатність самозабезпечення розвитку); - трудовий потенціал (умови праці, неперервне навчання)
Рівень іманентних факторів розвитку регіональної економіки	- сталість розвитку (самозабезпеченість, саморозвиток); - ресурсне відтворення й нагромадження (відновлення експлуатованої ресурсної бази, при можливості – її нагромадження з більш результативним використанням за сприятливих просторово-часових умов); - ємкість ринку (максимальна спроможність виробляти, збувати, споживати продукцію, задовольняючи різні типи потреб); - результативність праці (співвіднесення затрат та одержаних вигод з відображенням на показниках інноваційної діяльності); - дифузія знань (здатність обміну та прийняття, на цій основі – нагромадження й продукування знань); - рівень робурсації особистості (неперервність розвитку з поглибленням знань, умінь, навиків та соціоморальних основ їх використання)
Рівень наслідкових факторних проявів розвитку регіональної економіки	- економічний потенціал (спроможність забезпечувати процеси економічного зростання на тривалу перспективу); - соціальний потенціал (спроможність забезпечувати високу якість життя населення на тривалу перспективу); - інноваційний потенціал, у т.ч. потенціал інтелектуозростання (спроможність продукувати, впроваджувати інновації, підтримувати мотивацію до інноваційної діяльності, що в перспективі може дозволити перейти регіону до технологічно-сингулярного етапу економічного розвитку)

* Складено автором

Дані факторні групи практично мало чим різняться, проте в регіональному розрізі мають місце значні відмінності їх проявів. Як приклад: для різних регіонів суттєво різняться наслідковість впливу економічних факторів, що формуються на вищому ієрархічному рівні. Для одних регіонів властива більша активність бізнесу, хоча загальні правові, економічні, інвестиційні умови є порівняно однорідними. Так, у 2013 році показник кількості активних підприємств у регіоні-лідері (Донецька область) переважав аутсайдера (Чернівецьку область) майже у 5 разів (м. Київ до уваги не бралось) [2]. За розміром середньомісячної заробітної плати у 2013 році показник у регіоні-лідері (Донецька область) перевищував аутсайдера (Тернопільська область) майже у 1,6 раза [3]. Такі міжрегіональні диспропорції можна спостерігати практично за кожним показником. Особливо це стосується економічних індикаторів.

Більш виражену ієрархічну специфіку мають політичні фактори. На вторинному рівні вони відображають загальні підходи державного регулювання економіки. Відносно регіональної економіки вони мають чітко виражену специфіку, яка, на наше переконання, в

першу чергу залежить від фаховості державних службовців та інших посадових осіб, зайнятих у місцевих владних структурах. Водночас не можна оминати увагою принципові трансформації в розумінні значимості впливу політичних факторів. Політика в нинішніх умовах усе більше переплітається з економічними процесами – як з об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Як зазначає відомий російський політолог та економіст О. Неклеса, політика стає вираженням і продовженням економіки, сприяє і перешкоджає розвитку національних інтелектуальних переваг; це зв'язано з тим, що економіка перетворюється у самостійний суб'єкт; відбувається радикальний зсув у типології світових координат, звичних способах проєкції влади – зі сфери військово-політичної у сферу політекономічну; економіка починає проявляти себе не тільки як спосіб господарювання, але й як політика і навіть як ідеологія нової епохи [4]. На тлі таких концептуальних змін нового смислового та функціонального змісту набуває й регіональна політика, яка так само більше інтегрується з економічною системою та повинна протистояти подальшій узалеженості економічних процесів від окремих політичних сил.

Серед виділених факторних груп вторинного рівня й рівня безпосередньої взаємодії з процесами розвитку регіональної економіки уточнюємо зміст едукативних. Вони об'єднують не лише освітні, але й виховні процеси. Враховуючи, що неперервна освіта є вимогою для сучасної людини, едукативні фактори є неперервно змінними, трансформаційними – залежно від подієвих ситуацій різного просторового й суб'єктного рівнів.

Якщо розглядати фактори-сенсори розвитку регіональної економіки (див. табл. 1), то тут відзначаємо важливість просторової організації виробництва. Це дуже показовий фактор-сенсор як наслідок впливів у межах сформованої факторної множинності. У своїй наслідковості для розвитку економіки він так само є дуже важливим. Це доведено в теоретико-методологічному плані. За твердженнями О. Тищенко, в основі сучасних теорій регіональної економіки лежить теорія розміщення виробництва і промисловості, в якій з'явилось поняття економічного простору, уявлення про географічне положення як найважливіший елемент розміщення промисловості, і включення до факторів не тільки затрат на паливо, сировину, робочу силу, транспорт, а також фактор агломерації – угруповання поселень, об'єднаних не тільки в просторовому сенсі, але й котрі мають розвинені виробничі, культурні, рекреаційні зв'язки, що забезпечує сукупну економію за рахунок спільного розміщення підприємств в одному місці [5, с. 55]. Тобто у просторовій організації виробництва вирізняється фактор економічного простору, що надалі виражається в ємкості ринку (рівень іманентних факторів). Різна ємкість ринку в регіонах обумовлена різною адаптативністю регіональної економічної системи до екзогенних детермінацій і трансформацією факторних впливів інших груп у більш позитивні чи, навпаки, негативні.

Серед іманентних факторів окремо виділено дифузію знань. Вона передбачає їх створення й обмін. Такі процеси стають найважливішими факторами у боротьбі за отримання конкурентних переваг [6, с. 75]. Це обумовлено тим, що нове знання збагачує освіту, культуру й інтелект, сприяє технічному прогресу та надає економічні переваги [7]. Проте створення сприятливого середовища дифузії знань вимагає належних умов, детермінованих факторними групами однорідного та вищого порядку. Це надзвичайно чутливий процес, який потребує високого рівня розвитку економіки з нагромадженнями на достатньому рівні економічним, соціальним та інноваційним потенціалами. Власне вони формують найнижчий рівень факторної множинності розвитку регіональної економіки, який визначено як наслідковий. Це не означає, що він має обмежений факторний прояв. Проте факторні групи економічного, соціального й інноваційного потенціалу є результативними вимірниками ефективності регулювання розвитку регіональної економіки в системі множинних факторних дій, тобто шляхом непрямого впливу з формуванням сприятливого середовища ведення бізнесу, використання різного виду ресурсів та можливостей планування подальших прогресивних змін.

Відзначаємо, що у вітчизняній літературі вивченню економічного й інноваційного потенціалу в різних просторових вимірах приділено значну увагу. Проте в останні роки все більше вчених звертається до проблематики соціального потенціалу, який про-

являється у можливостях населення (носія демографічного, освітнього, трудового, інтелектуального потенціалу, а також потенціалу культури) вирішувати відповідні конкретні завдання з розвитку економіки території, регіону, країни [8, с. 52; 9]. Через ефективність формування, використання, розвиток соціального потенціалу проявляється нова парадигма людського розвитку – з розумінням умовно безмежних можливостей людини та цінності її знань й інтелекту для стимулювання подальших прогресивних змін з контролем їх наслідковості.

Визначена ієрархія факторної множинності розвитку регіональної економіки має високу практичну цінність у пошуку взаємозв'язків між різними факторними групами, окремими факторними одиницями чи їх проявами. Це може бути велика площина варіантів взаємного факторного впливу і завданням вчених має бути визначення таких, що найбільше впливають на процеси розвитку регіональних економічних систем. У вітчизняній науці традиційно високий інтерес викликає дослідження взаємозв'язків і залежностей між економічними та соціодуховними, моральними процесами. Щодо цього – прекрасні напрацювання відомого австрійського вченого, одного із основоположників неолібералізму, який був народжений у м. Львів, – Людвіга фон Мізеса. Він стверджував, що виробництво не є чимось фізичним, матеріальним чи зовнішнім; воно – суто духовний і розумовий феномен; його сутність формують не людська праця і зовнішні сили та предмети природи, а рішення розуму використовувати ці фактори в якості засобів для досягнення цілей; продукти виробляються у результаті не праці і зусиль самих по собі, а того, що праця керується розумом [10].

Сьогодні ми також можемо говорити, що в основі економічних процесів лежать духовні, моральні цінності – прагнення розвитку, пізнання, забезпечення гідних умов життя людини, її творчості й самореалізації. Таким чином, щільність взаємозв'язку процесів регіональної економіки з факторними групами, що формуються на духовних й моральних основах, має вивчатись у першу чергу. Більше того, поточні процеси стимулювання розвитку економіки регіонів та й України в цілому слід розпочинати з активних регуляцій соціально-духовної сфери – залучаючи освітні механізми, а також інститут релігії. Побуває думка, що релігія є стійким імперативом суспільного розвитку. Як пише К. Вольф, на відміну від, скажімо, моралі, культури чи навіть традицій різних етносів, які зазнають постійних якісних та інституційних змін, релігія з усією поліфонією різновидів залишається стійкою домінантою суспільно-економічного прогресу, іноді навіть мультиплікуючи свої впливи на окремі аспекти економічного життя сучасної людини [11, с. 29]. Незважаючи на її «стійкість», в Україні релігія є потужним фактором впливу на економічну й соціальну поведінку.

Якщо розглядати множинність факторного впливу на розвиток регіональної економіки в контексті інтелектуалізації суспільства, то тут має місце певна специфіка. Спостерігаються численні екстернальні ефекти факторних впливів на розвиток економіки з відображенням на процесах інтелектуалізації. Показовим негативним екстернальним ефектом є інституціоналізація інтелектофобії, яка полягає у невідповідності допуску інтелектуалів до влади, керівництва у сформованій системі. Це явище формує потужний деструк-

тив, адже рівень інтелектуалізації економіки прямо залежить від рівня інтелектуалізації влади.

Позитивним екстернальним ефектом впливу факторів на розвиток регіональної економіки із відображенням на процесах інтелектуалізації суспільства є формування інтелектуальної культури. Про це пишуть Г. Задорожний та О. Москвіна. Вчені зазначають, що нові тенденції в економіці, які пов'язані з процесом інтелектуалізації, вмінням трансформувати інформацію у знання, генерувати нові ідеї та накопичувати результати інтелектуальної діяльності, обумовлюють появу нової інтелектуальної культури, яка визначає рівень інтелектуального спілкування, що передбачає нові форми особистісних і професійних зв'язків [12].

Інтелектуалізація суспільства й економіки значно залежить від факторних умов вторинного рівня. Якщо розглядати завдання регіональної економіки для інтелектуалізації суспільства, то практично всі вони найперше є залежними від політичних, економічних, інфраструктурних, науково-технічних й едукативних передумов, які формуються на вторинному рівні та трансформуються на рівні взаємодії з регіональною економічною системою. Для прикладу, виконання завдання регіональної економіки забезпечення трансформації інтелектуального потенціалу в капітал вимагає сприятливих факторних детермінацій з боку політичних чинників – у плані реалізації цільових програм підтримки суб'єктів з високим рівнем інноваційності, розвитку ринку знань, захисту прав інтелектуальної власності, мотивації до інноваційної праці. Підвищується вагомість економічної факторної групи – в плані активізації інноваційного виробництва, формування культури споживання продукції, що є знаннємісткою і виготовленою у вітчизняних умовах тощо. Ці процеси мають підсилювати едукативні фактори, формуючи

в суспільстві, особливо в молоді, розуміння цінності знань й інноваційності праці, можливостей перетворення здобутого людського капіталу в матеріальні та інші вигоди – для забезпечення подальшого розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, множинність факторних впливів на розвиток регіональної економіки є дуже складною та неоднозначною як за наслідками, так і за можливостями їх регулювання. Якщо визначати факторні впливи з прицілом на процеси інтелектуалізації суспільства, то вони ще більше ускладнюються. Тоді дуже важко виявити, через які фактори можна стимулювати взаємні процеси інтелектуалізації економіки та суспільства. Ще складнішою є факторна множинність розвитку регіональної економіки з можливістю переходу до технолого-сингулярного етапу. Дослідження факторів такого переходу повинні враховувати можливі супровідні процеси – ріст народонаселення Землі (теорія С. Капіці), вичерпання енергетичних ресурсів, розпад складних структур та різке зростання нестійкості розвитку (теорія еволюції С. Курдюмова), посилення процесів концентрації антропогенних явищ у небагатих центральних місцях тощо [13, с. 91; 14, с. 73-75]. Тобто формуються додаткові імперативи первинного факторного рівня, які наслідково чинять суттєвий вплив на всі інші процеси. Тому для формулювання реальних рекомендацій з розвитку регіональних економічних систем в Україні на основі регулювання факторних детермінацій слід зосереджувати свою увагу на тих, що відзначаються найвищою рушійністю. У даному контексті вимагають більшого вивчення закономірності впливу науково-технічного прогресу на розвиток регіональних економік з розумінням їх еволюції – спочатку з потребою інтелектуалізації суспільства, а надалі можливостями здобуття ними технолого-сингулярних ознак.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Томашевська О. А. Окремі підходи щодо оцінки конкурентоспроможності регіонів: Междисциплинарные исследования в науке и образовании. Электронный научный журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: mino.esrae.ru/pdf/2012/1%20Sp/729.doc
2. Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності : Показники Статистичного реєстру підприємств : Статистична інформація : Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Середньомісячна заробітна плата за регіонами за період з початку року у 2013 році : Доходи Населення : Статистична інформація: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Неклесса А. «Российский проект» А. Неклесса // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 6. – С.30.
5. Тищенко А. Н. О необходимости региональных стратегий для развития территорий А.Н. Тищенко // Проблемы экономики. – 2010. – № 3. – С. 55–60.
6. Świtała Jacek. Wpływ kapitału ludzkiego na rozwój regionalny w kontekście gospodarki wiedzy // Instytut wiedzy i innowacji : Tryb dostępu : http://www.instytut.info/images/stories/ksiazki/02_innowacje_gow/r06.pdf
7. Мельянцева В. Информационная революция – феномен «новой экономики» В. Мельянцева // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 2. – С. 3–10.
8. Красноносова О. М. Регіони-лідери в економічному просторі країни : конкурентні переваги та соціальні проблеми / О. М. Красноносова, А. Д. Олійник // Проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 52–55.
9. Маслова И. Социальный потенциал развития экономики И. Маслова // Вестник Института экономики. – 2008. – № 2. – С. 37–54.
10. Мизес Л. Человеческая деятельность : Трактат по экономической теории Л. Мизес – М. : Экономика, 2000. – 878 с.
11. Вольний К. З. Юдаїзм і сучасні економічні доктрини К. З. Вольний // Економічна теорія. Науковий журнал. – 2012. – № 2. – С. 29–42.
12. Задорожний Г. В. Стадия интеллекта в модели национальных конкурентных преимуществ / Г. В. Задорожний, А. О. Москвіна // Социальная экономика. – 2004. – № 4. – С. 21–48.
13. Кононович І. В. Інформаційні революції. Ієрархічна класифікація інформації І. В. Кононович // Цифрові технології. – 2010. – № 8. – С. 88–96.
14. Куретова Е. Д. Математическая модель глобальной демографической системы / Е. Д. Куретова, Е. С. Куркина // Прикладная математика и информатика. – № 32. – М. : Изд-во факультета ВМК МГУ, 2009. – С. 67–96.

Одержано 22.02.2015 р.